

своїм вічним розвитку мали системний зв'язок" [1, с.15]. Видатна наша землячка Ніна Матвієнко, вітаючи Огієнківських лауреатів, щиро зізнавалась: "Бог дає, що людина має коли-небудь прийти до сповіді. Не можемо ми сьогодні забувати наших пророків... І пробачте мені сьогодні, що я мало до вас їздила, що мало перед вами сповідалась..." [6, с.4]. Гадаємо, наші спостереження підтвердили справедливість цієї думки та значущість мовно-богословського спадку, залишеного нам великим брусилівцем — титаном українського духу.

Список використаних джерел:

1. Див.: *Огієнкові афоризми і сентенції*. — Упорядкування, вступна стаття і покажчик Зиновія Тіменика. — Львів, 1996. — 91 с.
2. *Вавилон* — помішання (примітка Біблії).
3. *Опанасюк Олексій*. Не зраджував Богом дане покликання // Кожному мила своя сторона. — Частина друга. — К.: Аверс, 1998.
4. *Леся Українка*. Зібрання творів у 12 томах. — Т.8. — К.: Наукова думка, 1977.
5. Див.: *Опанасюк Олексій*. Трійця з передпілля Києва. — Житомир: АСА, 1999.
6. *Вісник* Комітету в справах премії ім. Івана Огієнка. — Житомир. — 1999. — №1. — 25 с.

The article presents characteristics of the components of theological-linguistic conception of I.Ohienko determined by his professional level as linguist and theologian.

Key words and word combinations: multilingualism as God's craft, Panslavonic encroachment, mothertongue, Christian moral, religious style, patriot.

Отримано: 30.09.2005 р.

УДК 811.161.2'35(09)

Ольга Мак

Письменниця, Торонто (Канада)

КАТЕДРА УКРАЇНСЬКИХ СТУДІЙ ЧИ КАФЕДРА МАЛОРОСІЯНСТВА!

Автор захищає харківський правопис 1929 р. і нагомість критикує укладачів українського правопису 1993 року (стаття написана ще 1996 і цікава для розуміння сучасної мовознавчої думки про український правопис. — *Ред.*), які відступили від нього, посилаючись при цьому на Івана Огієнка.

Ключові слова та словосполучення: правописна комісія, українізація, національна самобутність мови, русифікація.

Як уже повідомляла "Свобода" (число 226 за 29-те листопада 1995-го року), при столичному університеті в Оттаві (Канада) урочисто відкрито Катедру Українських Студій. Здавалося б, ще одне досягнення української діаспори, ще одна підстава радіти й гордитися здобуттям нового причілка, з позиції якого наші науковці матимуть мож-

ливість далі розвивати й ширити у вільному світі свої осяги у дослідженнях історичних, національних, культурних й інших ділянках життя своєї заокеанської Дідизни Але саме тепер, коли вільному світові відкрилися вуха й очі, і він починає вірити, що ми говорили правду, оповідаючи, як під світлом кремлівської зірки за літеру “Г” чи за “флоту”, написану замість “флот”, можна було заплатити десятками роками каторги, а то й життям, ми раптом і добровільно наставляємо лоба під московський налігач і даємо самі собі на цілий світ голосно-го самополичника. Йдеться ж бо про НАУКОВУ УСТАНОВУ, покликану справляти і надолужувати те, що було здушене, стоптане, викривлене і спрофановане антиукраїнським режимом на українських землях і подосі не може виборсатися з липких тенет червоної мафії. Натомість, та ніби наукова установа дає сама проти себе ворогові зброю в руки і визнає “де-факто” справедливість усіх знущань над нашою мовою і кривавих розправ з тими, хто пробував оборонити її самобутність. Чи подумали ініціатори засновання злощасної КАФЕДРИ, що вони самозванчо підписали капітуляцію, на яку не мали права і на яку ніколи не погодиться свідомою частиною нашої діяспори, яка при всіх своїх недоліках, неоднотайності, міжцерковній неприязні і навіть міжпартійній ворожнечі НІКОЛИ, НІ РАЗУ, АНІ В НАЙМЕНШІЙ ДРІБНИЦІ НЕ ПІШЛА НА КОМПРОМІСИ З МОСКВОЮ? Першими це зробили організатори КАФЕДРИ, добровільно, у вільному світі, здавши Москві один з головних форпостів, об якій вона розбивала лоба ще від злогопомного Переяславського договору. Якими мотивами вони керувалися? Чи радилися з українськими науковими установами чи іншими компетентними в цій справі чинниками? Чи певні, що покійний професор Костянтин Біда, залишаючи в тестаменті спадок для української наукової установи, залишив її для КАФЕДРИ, а не для КАТЕДРИ? Адже це має ЗАСАДНИЧЕ ЗНАЧЕННЯ, бо, прийнявши КАФЕДРУ, треба прийняти й решту ОРФОГРАФІЇ, складеної на “общепонятний кшталт”, починаючи від чужомовних слів, як ЛАМПА, КЛАС, КЛУБ (не з тих, що ними модельки на показі мод викручують, а той, в якому люди для розваг чи спорту збираються), ВІЗИТ, СИЛУЕТ, ПАУЗА, ХОЛ, ШОУ (БЕРНАРД) і знову ШОУ (але вже не письменник, а видовище), ХОКЕЙ, УАЙЛЬД, УЕЛЬС, ХЕКЕЛЬБЕРІ тощо, тощо — геть аж по АЙЗЕНХАУЄРА включно. Чи на це покійний професор Костянтин Біда погодився б? Адже він був одним з основоположників нашої ВУАН в діяспорі: й одним з найвизначніших членів НТШ — цих двох наших найавторитетніших і найзаслуженіших установ, які ще в 1951-му році схвалили для впорядкування правописної анархії в нашій “заокеанській” пресі впровадження Харківського правопису. Схвалили, вважаючи його найкраще науково опрацьованим і в сутності своїй справжньо-національним. Схватили, давши перевагу перед іншими спробами навіть непоганих еміграційних науковців і вже цілком відкидаючи покалічені на московський лад уерсерні правописи, що їх вийшло на той час уже два. Отже, й професор К.Біда як дійсний член УВАН І НТШ визнавав Харківський правопис, а Харківський правопис, ставши свого роду засадничим заборолом перед воро-

жою інвазією на нашу мову, велів писати КАТЕДРА, а не КАФЕДРА! Опираючись на той правопис, інтелектуальний провід нашої діаспори здолав зберегти бодай на вигнанні українство в українській мові, яка на рідних землях методично перемелюється на малоросійський жаргон. Тим часом організатори КАФЕДРИ поставили себе по другий бік ідеологічного бар'єру. Чи вони того не розуміють? Чи вони не відчувають усього понижуючого людську гідність ідіотизму, до якого приєдналися на велике вдоволення “старшого брата” і його малоросійських прихвостнів? Бож хоч з тієї КАФЕДРИ звучатиме і не-українська мова, а виклади старанно обминатимуть навіть найменш драстичні політичні справи — оте кляте Ф неодмінно вилазитиме пиллом з мішка у найнесподіваніші моменти і спричинятиме всякого роду конфузії. Важко повірити, що до такої поважної справи її ініціатори поставилися з цілком не-науковою неповажністю й у світі діаспори зі своєю КАФЕДРОЮ нагадують модерних підлітків, що для оригінальності носять картузи задом наперед і цим демонструють свою зневагу до принятих у нормальному суспільстві звичаїв. Ми не дивуємося успішній і письмовій мові наших земляків, що впродовж майже трьох поколінь жили й виховувалися під пресом комуно-московської ідеологічної обробки. Пригадаймо собі, що терміни “денаціоналізація”, “русифікація” і “дезорієнтація” — це не просто собі страшні слова, а поняття, які криють за собою грізний, як невилічима хвороба, зміст.

КАФЕДРА, логічно беручи, була тільки завершенням певних уподобань, завезених ще на початку семидесятих років з УРСР нашими діясьпориними ягнятами в рожевих окулярах, які поверталися з відвідин в стані повної екзальтації і з поглядами, що сильно нагадували накручену касету з більшовицькою пропагандою: Як там усе змінилося! Які там театри! Які хори! Як розвинулася індустрія! Як збагатилася українська мова! І померлі з голоду зовсім по вулицях не валяються — це все неправда! І були серед відвідувачів не лишень молоденькі ягнятка — були й такі, що вже повиростали на дорослих і навіть мали впливи в педагогічному світі Вони скликали на збори наших сіромах-учителів зі шкіл українознавства і сердито-пресердито наказували: *“Ніяких дурниць! Україна — самостійна держава, що засідає в Об'єднаних Націях”*. (І мова — державна мова, і такої мови мусите вчити наших дітей на еміграції! На щастя, привикши користуватися всіми правами демократичного суспільства, вчителі не злякалися)...

Останній наплив іміграції з колишніх колоній СРСР помітно пожвавив справу змовою, вимовою і правописом серед українців, зокрема тоді, коли новопробульці позаймали редакторські місця при наших видавництвах, а то й позакладали власні. Вийшло з того трохи розчарувань, трохи суперечок і трохи сміху. “Нові”, щоб виявити свою інтелігенцію, почали “виправляти” мову на “прогресивний” лад і пересипати її англізмами, чого ніколи не робили наші пресові органи. Хоч би й наша поштива бабусенька “Свобода”, проіснувавши на англійському терені понад сотню літ, якимось обходила і без “райтінгів”, і без “брифінгів” чи яких там інших “релізів”. Але деякі наївні видавництва трохи попеклися, довіривши редагування людям з університетськими дипломами. Так з'явилися на сторінках преси “В'я-

чеслави”, “б’юра” й навіть “мертв’яки” з апострофами, а на всякі наглі випадки, замість викликати ЗАГІН поліції, її чомусь чи то від чогось чи то від когось відділювали і присилали на місце випадку ВІДДІЛЕННЯ ПОЛІЦІЇ, щоб іти в парі з російським “отделенієм”. Якщо ПОВІДОМЛЯЛОСЯ, то повідомлялося не КОГОСЬ, а КОМУСЬ — так чисто як би оповідалося антисемітський жарт. Чому? Тому, що в російській мові дієслово “сообщіть” вимагає давального відмінку. То й ми так... А для того, щоб вжити російське слово “почерпнути” треба було припасувати до нього ціле речення і, замість сказати, що Енциклопедія містить усі відомості про Україну, написано: “Тут можна ПОЧЕРПНУТИ всі відомості про Україну”. Дрібниця? Так, але засаднича: навітьо зживати росіянізм (слово “русизм” авторці також вядоме), коли він цілком непотрібний? Щоб нагадати зайвий раз про свою близькість з “братнім російським народом”?

Ще в 1993-му році торонтонський тижневик “Україна і Світ”, що його видають новоприбульці (і, треба віддати їм належне, видають зі знанням фаху), вмістив кілька блискучих підвалів пера двох мовознавців з Монреалю — Романа Сербина і Ярослава Харчуна під промовистим заголовком “ШОВКОВА РУСИФІКАЦІЯ”. Автори, як видно по всьому, поліглоти, зуміли зберегти наукову холоднокровність (нижчепідписана їм дуже за цю прикмету заздрить) і з нещадною безсторонністю викрили численні московські безчинства в ділянці нашої мовної культури. Редакція “України й Світу”, згідно з засадами журналістичної етики, матеріал видрукувала, але у своїх поглядах не похитнулася, чи тому, що вважала себе більше компетентною за згаданих науковців, чи попросту тому, що переучуватися у зрілому віці лінь. А що напевне читачі в листах до редакції критичували засмічену (хоч назагал і вироблену) мову тижневика, то редакція відповіла таке: “... *наша мовна політика (!) полягає у повазі до друкованого слова незалежної держави на ім’я Україна. Ми шануємо її закони, в тому числі і її літературну мову*”... Звичайнісенька демагогія! З почуття такту ми не спитали і не питаємо редакцію “України і Світу”, чому ж вона втікала з України, якщо так шанує її закони, і то втекла в такий критичний час, коли в державі відчувається гострий брак свідомих молодих людей зі знанням української мови? Бо вся попередня еміграція покидала Рідні землі тому, що не визнавала пануюче там насильство законом, хіба наругою над законністю взагалі, в тому числі і над СВОЄЮ РІДНОЮ МОВОЮ, яку вперто й нещадно витравляли з обігу, хоч ніби українська мова в УРСР вважалася державною від самого початку встановлення “радянської” влади Даті в тому редакційному листі “України і Світу” було написано таке повчання: “*Мова — складний організм і далеко не завжди підпорядкована політичним законам (sic! — О.М.). А закони лінгвістики змінювати не політикам (ще один камінчик у горді “буржуазних націоналістів”, а лінгвістам, тобто, науковцям — мовознавцям)*”. Знову демагогія, але все ж ми внесли б до неї коректу: **МОВА НІКОЛИ НЕ СМІЄ ПІДПОРЯДКОВУВАТИСЬ ПОЛІТИЧНИМ ЗАКОНАМ**, як то було в УРСР. А тим часом **НАШ ЗАКОННИЙ ПРАВОПИС БУВ НЕ**

ПРОСТО ЗМІНЕНИЙ, А ЗАБОРОНЕНИЙ, З НАКАЗУ МОСКОВСЬКИХ “ЛІНГВІСТІВ”, “НАУКОВЦІВ – МОВОЗНАВЦІВ” З-ПІД ПРАПОРА ІПУ І БУВ ПОГРОМЛЕНИЙ І ЗНИЩЕНИЙ РАЗОМ З ЙОГО АВТОРАМИ УЖЕ МІЩЕВИМИ “ЛІНГВІСТАМИ” І “МОВОЗНАВЦЯМИ” ПІД КЕРІВНИЦТВОМ БАЛІЦЬКОГО ПРИ ДОПОМОЗІ МАЛОРОСІЙСЬКИХ ДЕРЖИМОРД БЕЗ НІЯКИХ НАУКОВИХ СТЕПЕНІВ, ЗАТЕ З ПАРТІЙНИМИ КВИТКАМИ В КИШЕНЯХ. Чисто “по-науковому”, чи не так? Трохи дивно, що редакція “України й Світу”, складена з людей інтелігентних, не знає цього історичного факту. Натомість, як видно поміж рядками, уважає українство якоюсь політичною партією, в той час, коли саме між нами тих партій навіть трохи забагато, починаючи від монархістів і кінчаючи комуністами. А втім, можуть і не знати. Коли на Україні люди у віці сороківки навіть не чули про голодомор, то тим подібніше могли не чути й про трагедію з Харківським правописом. А голодомор, як і погром правопису, були лишень двома сторонами загального наступу червоної Москви на Україну і все українське. Так що Гітлер зі своїми полчищами вдерся на нашу землю то застав уже цвинтарище, на якому було закопано добробут, свободу праці, свободу мови, свободу вибору місця проживання свободу творчості і навіть право почувати себе людським індивідуумом — ідеальний терен для німецького “геренфольку”, якому треба було рабів, рабів і лишень рабів Але навіть і Гітлер не наказував нам, чи ми маємо писати “лямпа” чи “лампа”, а чи “зал” чи “заля” або “гол” чи “хол”, як також не виступав у ролі “старшого брата”, покровителя й учителя. Тому, признавшись по-правді, здалека дуже несмачно виглядають урочистості свят Перемоги, що була нічим іншим лишень заміною нового зашморгу на старий.

Але вернімся назад до теми.

Правопис — у певній мірі річ умовна, але, признаний і узаконений, стає обов’язковим для літературної мови. Це, звичайно, коли сам уряд і його структура, якій підлягає культура, виховання й освіта, законні, а не накинени силоміць віроломним колонізатором. У нас справа з узаконенням саме через ці причини взагалі спочатку була безвиглядна і тому припізналася, хоч ми мали досконалих знавців нашої літературної мови і кільканадцять дуже солідних правописних проєктів ще в минулому столітті. Взяти наприклад, хоч би й Пантелеймона Куліша (сам себе він демонстративно з-українська називав Паньком) — витонченого й аж до педантизму прискіпливого знавця української мови. Сьогодні багато людей навіть не знає, що ми вживаємо саме його абетку, КУЛІШІВКУ, бо в УРСР небезпечно було навіть вимовляти вголос його ім’я. Та й досі малоросійська братія не дуже охоче його згадує

Основою нашого правопису послужив і досі неперевершений і досі актуальний словник Бориса Грінченка (виданий в 1906-1907-х роках), а вирішальне опрацювання його доручено найкращим мовознавцям. Першим з них був академік Агатангел (не АгаФангел!) Кримський — феномен, який знав понад три десятки східних мов,

починаючи з урало-алтайських і кінчаючи японською, не згадуючи, звичайно, європейських Цей учений був настільки знаним у науковому світі, що, наприклад, одна з найсолідніших енциклопедій — німецька Брокгауз — вважала собі за честь мати його в колективі своїх співробітників. Крім нього, до складу комісії входили професори О.Синявський, М.Грунський В.Ганцов, М.Наконечний і Г.Голоскевич. Для узгодження відмінностей між східними й західними українськими говірками для співпраці було запрошено також трьох найвидатніших професорів з Галичини: Кирила Студинського, Василя Сімовича й Ларюна Свенціцького. Вже підготовані чернетки були розіслані до інших науковців, мовознавців, письменників, журналістів й учителів і всіх, чия думка могла бути корисною. І щойно тоді, після такої ґрунтовної підготовки, в Харкові, тодішній столиці УРСР, було скликано у травні — червні 1927-го року широку Правописну конференцію з участю п'яти академіків, двадцяти восьми університетських професорів, журналістів, учителів та інших працівників на полі мови чи літератури, на якій правопис ще раз обговорено і схвалено. Ця справа тягнулася роками, і ще в 1919-му році Всеукраїнська Академія Наук прийняла “Найголовніші правила українського правопису”, але щойно завершилася в 1928-му році. Правопис затвердив сам нарком освіти Микола Скрипник, який особисто головував на згаданій конференції і визнав його зобов'язуючим в УРСР державним правописом. І цей правопис подосі залишився в нас ЄДИНИМ ЗАКОНОПРАВНИМ, ВИЗНАНИМ ВСЕУКРАЇНСЬКОЮ АКАДЕМІЄЮ НАУК, ПРИЙНЯТИМ ШИРОКИМИ КОЛАМИ ФАХІВЦІВ І НАУКОВЦІВ І НАРЕШТІ ЗАТВЕРДЖЕНИМ ФОРМАЛЬНО. Сталося це в оптимістично-тривожний, одчайдушне — ризикований, але все ж радісно-сп'янілий час національного відродження, коли вже вгасав біль по втрачених жовто-блакитних (ЖОВТО-БЛАКИТНИХ!) прапорах, й ентузіясти починали вірити, що можна бути українцем, комуністом і чесною людиною в одній особі. Буйно розцвіла поезія, мов гриби по дощі, почали вилазити масово великі і малі творці прози, оживилися театри з новими репертуарами, а по урядових драбинах почали спинатися вгору НАШІ політики: Шумський, Затонський, Скрипник й інші... Українізація! Можете собі уявити? УКРАЇНІЗАЦІЯ! Обов'язкова українська мова у всіх установах, у школах, у транспорті, у медичних закладах — скрізь! Вивіски на вулицях українські, оголошення українські, проїзні квитки — і ті українські, хоч і здебільша видрукувані безграмотно. Обов'язкові курси для тих, хто не знав української мови! Це ж було просто нечуване! Обмосковлені малороси, а то й корінні росіяни, що наїхали на українські білі паляниці, мусили вчитися місцевої мови! Радість з одного боку, обурення — з другого. Прочитаймо ще раз п'єсу “Мина Мазайло” Миколи Куліша, засланою і на засланні розстріляною десь у 1937-го році.

Потім почався погром. Погром не лише правопису, а всього, що було українське-несамовито моторошна доба Розстріляного Відродження. На тлі колективізації і страшного голодомору воно пройшло не так помітно. Людям було не до граматики. А правопис громили, за “правий ухил”, себто, за намагання ЗБЕРЕГТИ НАЦІОНАЛЬНУ

САМОБУТНІСТЬ української мови, за “буржуазний націоналізм” себто, за спробу компромісу між східними і західними говірками України, бо Москва дуже боялася всяких західних орієнтацій, ну і, врешті – найстрашніше! – ЗА ВІДРИВ ВІД БРАТНЬОЇ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ. Авторів правопису знищили: О.Синявського розстріляли, Г.Голоскевича заслали в такі умовини, що він не витерпів знущань і скінчив самогубством, Наконечного знищили, Ганцова знищили, Кримського, як світило світового габариту, просто знищити не поважилися, але заслали його в Казахстан, де ця геніальна людина згасла серед невимовних злиднів у дикому пустельному містечку Кустанай. “Для профілактики” нищили мовників і з-поза Комісії. Тисячами! Як один з найбільших курйозно-трагічних прикладів, можна згадати випадок з дуже визначним українознавцем Оленою Курило, яку знищили, обвинувативши в українському буржуазному націоналізмі, без огляду на те, що Олена Курило була чистокривною єврейкою. Не чекаючи черги, застрелився М.Скрипник, кого ні партійний квиток, ні становище наркома не могли врятувати перед обвинуваченням в українстві. І смертоносна куля, що ввірвала життя колишнього наркома освіти України МИКОЛИ СКРИПНИКА, прибила вікопомну печатку на узаконенні Харківського правопису.

А тоді на розтrochenих здобутках наших учених почалося звичайне босяцьке варварство. Мерзенно – підле, мерзенно – дрібничкове і дикунськи-примітивне. Наприклад, за участю голосу в українській мові існує сім пар приголосних: б-п, в-ф, г-х, г-к, ж-ш і з-с. В російській мові з браку “г” таких пар є лишень ШІСТЬ. “Шість? А в мазепинців сім?! Буржуазний націоналізм! Контрреволюція! Негайно відрізати хахлам Т”! “Відрізали”. А що то там за кличний відмінок? По-нашому як це буде?” “По нашому такого нема”. “Як це нема??? У хахлів є, а в нас нема?! Скасувати! Скасували. “А що це написано?” “Show” “А як його читати? Шоф?” “Ні, треба казати “show”. “Ага, шоу?” “Та ні, ані “ф”, як в російській мові вимовляють “в” у кінці слів, ані “у”. “А хахли як вимовляють?” “Ну, в українців “в” вимовляється двоюко: як “в” і як півприголосне “у”. Наприклад, у слові “вода” – “в”, а в кінці слова не то “в” не то “у”, як “пиу/в”, “замоу/вк”. То вони пишуть “шов” і вимовляють майже так, як англійці”. “Знову?! Заборонити! Хай пишуть “у” так, як ми! Хай пишуть “хобі”, хай пишуть “хол”, хай пишуть “Айзенхауер”, хай пишуть “хімія”, “Іспанія”, “гава”, “бал”!... І пишуть, А спробували б написати інакше!.. Попередні покоління писали з примусу, а теперішнє пише вже по звичці, ба, навіть з переконання, ще й інших повчає, що саме так треба писати.

Про той правопис, що вийшов на гарячому ще згарипці Харківського, самі “господарі ситуації” нового, виданого в 1946-му році, написали таке: *“Питання про потребу переглянути український правопис виникла ще за кілька років до Вітчизняної війни. Неврегульованість багатьох моментів у самому правописному кодексі, прийнятому в 30-их роках а також самостійні зміни, запроваджені газетами на підставі ще не затверджених проектів, розхитали наш правопис (який? О.М.). Особливо шкідливі були ці хитання в школі, де болоче відчувалися іноді кричущі протиріччя між тим, чого навчали за правилами і що не*

збігалось з практикою неучбової книги та багатьох органів преси”. Перекладена на зрозумілу мову, ця вся писанина означає дуже невеселу правду. А саме: скасувавши Харківський правопис і знищивши його авторів, а заразом і всіх видатніших мовознавців, сторожі, відповідальні за класову якість уересерної мови, зліпили такий правопис, що й самі не вміли ним користуватися. Ею всі знали, ЯК НЕ МОЖНА, але ніхто не знав, ЯК ТРЕБА. Пам’ятаючи долю попередників, з уцілених мовознавців ніхто до небезпечної справи братися не хотів, і правопис “хитався” в різні боки, завжди стаючи прецедентом до різного роду особистих поракунків під закидами “буржуазного націоналізму”, “правих ухилив” і всяких інших неправовірних злочинів.

Але “розхитався” не лише український правопис. Війна з німцями розхитала цілий СРСР, разом з генеральною лінією. За комунізм, за компартію, світовий пролетаріят і “геніяльного батька всіх народів” битися ніхто не хотів, і цілі армії здавалися в полон, правда, ще не підозріваючи, в чій лабеті переходять. Але СРСР тріщав. Отже, щоб задобрити своїх підданих, московські правителі, поховавшись аж за Ураном, почали витягати на світ Божий давно забуті, сточені шашлями ідеали: “родина”, рідна земля, родина, забувши гасло, що “пролетаріят не має батьківщини”. Всім співчували, всіх запевняли, що після війни жити стане краще, всіх обіцяли винагородити за пережиті терпіння, а українців зокрема — ошасливити новим правописом. Так і написали: “Дбаючи за культурні потреби українського народу і в суворий час Вітчизняної війни, Уряд у 1942 році звернувся до Академії наук УРСР з пропозицією поновити роботу над урегулюванням і удосконаленням українського правопису. Президія Академії наук доручила в Уфі цю роботу дійсному членові Академії Л.А.Булаховському”... і т.д. Бачите, саме тоді, коли СРСР опинився на краю пропасти, а Україну в голоді й пожежах, стікаючу кров’ю і сльозами ясирних колон, розпинали новітні варвари, — найважливішим виявилось упорядкування “розхитаного” українського правопису. Чи не зворушливо?

А втім, до роботи взялися без особливого поспіху з причин, що знову ж нічого спільного з правописом не мали. Саме тоді німці потерпіли нищівну поразку під Сталінградом і почали відступати. Становище, правда, далі було грізне й непевне, тож і надалі патріотичні гасла майорили на прапорах, а правописна комісія таки працювала, перекинена з Уфи під Харків. Її члени також через ту саму непевність становища не мали особливої причини поспішати.

Але, врешті, в кінці серпня 1943-го року “*під Харковом у воєнній обстановці проект та думки правописної комісії, що прибула туди в повному складі, були викладені в присутності: Голови Верховної Ради Народних Комісарів УРСР тов. М.С.Хрущова, Голови Президії Верховної Ради тов.М.С.Гречухи, Секретаря ЦК КП(б)У тов. Д.С.Коротченка, Заступника Голови Ради Народних Комісарів УРСР тов. В.Ф.Страченка і Секретаря ЦК КП(б)У по пропаганді тов. К.З.Литвина. Проект в основному було схвалено, і затвердження його доручено Народному Комісарові Освіти УРСР тов. П.Г.Тичині*”.

І продовження цитати з передмови до “нового” правопису з 1946-го року:

“8-го травня 1945-го року Рада Народних Комісарів УРСР постановила: “З метою врегулювання українського правопису відповідно до зрослих вимог культури, науки і мовної практики (! О.М.) населення України проект українського правопису, розроблений Інститутом мовознавства Академії наук Української РСР під керівництвом дійсного члена Академії наук УРСР тов. Л.А.Булаховського і затверджений Народним Комісаром Освіти УРСР тов. Тичиною, схвалити”.

Дуже характерні в цьому всьому факти, що перша нарада відбулася вже тоді, коли успіх у війні з німцями був очевидний, а схвалення правопису “співпало” саме з днем капітуляції Німеччини. Отож, усі знали, “на чому стоять”, і влада більше не потребувала з українцями панькатися, а, навпаки, лише нагадала їм, що її мовна політика йтиме далі тією самою дорогою.

І однак не може проминути уваги той капітальний факт, що і влада, і правописна комісія далі боялися вже погромленого, знищеного і викоріненого “українського буржуазного націоналізму”. Страх Народного Комісара Освіти П.Г.Тичини був обґрунтований: він сам ще в 1933-му році разом з М.Рильським, В.Сосюрою, М.Бажаном та ще десятками інших поетів пройшов належну “профілактичну обробку” в холодно-горській тюрмі в Харкові, так що покинув свої “Соняшні Клярнети” і, ридуючи, заспівав пісні на честь компартії. Найжалюгідніше — смішно виглядала “влада”. Уявіть собі, що в столиці Канади збирається повністю парламент і сенат з представниками керівників усіх трьох партій, щоб розглянути й ухвалити якісь правописні зміни французької мови у Квебеку? Воно ніби й смішно, але насправді зраджує страх Москви перед загрозою ОПОРУ УКРАЇНИ ПЕРЕД РУСИФІКАЦІЄЮ — загрозою, яку, на жаль, наші братчики-малороси цілком легковажать: “овоч” чи “фрукт”, “обстановка” чи “умовини”, “кафедра” чи “катедра” — “какая різниця”!

Що ж особливе схвалив новий правопис? Розглянемо з нього тільки три пункти:

1. Подбати в першу чергу про врегулювання чинного правопису (?), без поважних підстав не відходячи від того, що вже усталилось (Sic! О.М.), отже, не примушуючи культурну масу країни переучуватись...

2. Зберегти народні засади правопису — його близькість до мови широких мас.

4. У тих моментах, які за їх природою є спільні з іншими мовами (розділові знаки, правопис великих і малих літер, написання разом і окремо), забезпечити єдність з правописом братніх народів Радянського Союзу, **ОСОБЛИВО — РОСІЙСЬКОГО** (підкреслення моє — О.М.), орієнтуючись на останній проект Державної комісії.

Отже, протягом тринадцяти років шляхом насильства “устелялося” певні правописні й ортоепічні закони, до яких люди хоч-не-хоч уже звикли, тому **НЕ ТРЕБА ПРИМУШУВАТИ ЇХ ПЕРЕУЧУВТИСЬ**.

Другий пункт є типовим клясовим підходом до мовної проблеми: нема нації, нема говірок, нема полтавчан, гуцулів, поліщуків, лемків, слобожан і т.д. — є лише якісь безобличні “широкі маси” (вже очищені від ворогів народу), до мови яких “треба зберегти засади правопису”.

До четвертого пункту коментарі зайві. Хотілося б лишень висловити жаль, що, не знаючи ані банкірської, ані бурятської, ані тунгуської, ані яких десятка інших урало-алтайських і тюрко-татарських “братніх мов”, не можемо зміркувати, наскільки були б успішними старання Державної комісії, впровадити скрізь однакові правила пунктуації чи написання слів з великої або з малої літери. Але знаємо напевно, що втнути таку штуку з європейськими мовами було б таки досить важко. Напевно тому, що ті народи не входили до складу СРСР ані до теперішнього СНД...

Цей самий правопис було перевидано ще раз в 1960-му році й у передмові до нього похвалено попереднє видання з таким “але”: *“Однак від часу попереднього видання “Українського правопису” у ряді правописних моментів, СПІЛЬНИХ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ Й РОСІЙСЬКОЇ МОВ, ВИНИКЛА Певна НЕУЗГОДЖЕНІСТЬ, ЯКУ ТЕПЕР, ПІСЛЯ ОПУБЛІКУВАННЯ “ПРАВИЛ РУССКОЙ ОРФОГРАФИИ И ПУНКТУАЦИИ”, МОЖНА УСУНУТИ. ТАКОЖ ВИЯВИЛОСЬ, ЩО ОКРЕМІ ПРАВИЛА УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ ПОТРЕБУЮТЬ УТОЧНЕННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ”* (підкреслення моє — О.М.).

Кожному, хто вміє читати, зайвим буде пояснювати, що справжньою метою цієї клоvnади був зовсім не правопис а передмови до нього, в яких виразно повторювалося українцям, якою саме їхня українська мова має бути. Народ, не маючи змоги протестувати, мовчки терпів і а наступних поколіннях звивав.

Увесь народ? Ні. Завжди і скрізь, навіть серед найбільше поневолених і серед найбільше упосліджених, неодмінно знаходяться вийнятий з власними поглядами й непідкореною думкою. До таких найбільше яскравих прикладів можна зарахувати вдумливого психолога нашої доби — Євгена Сверстюка, який на “сорочці” своєї збірки “Блудні Сини України” написав таке: *“Це перша (коли не рахувати передруків) у сучасній Україні книжка, яка засвідчує повернення до давнього “харківського” правопису, еживаного лишень в закордонних виданнях. Автор виходить з переконання що повернення до нормальних понять і до української традиції диктує нам також і повернення до українського правопису ще до його спотворень, продиктованих політичною кон’юктурою однобічного “зближення братніх мов”. Хай цей перший крок прихильний читач прийме без зайвої полеміки, навіть коли він не скрізь певний Але хтось же повинен зробити перший крок”*.

Книжку видано в 1993-му році, себто, в тому самому, коли виходив, а чи й вийшов, новий правопис і коли в згаданому на самому початку торонтонському українському тижневику друкувалася у відділі листування відповідь редакції невдоволеному правописом читачеві. Вернемося ще раз до неї, бо вона вже кілька разів набувала актуальності сьогодення. Закінчуємо цитування: *“Тож наберімся терпіння (треба б у даному випадку “терпеливості” — О.М.) і почекаємо прояснення ситуації в самій Україні, де Українська Академія наук і її інститут мовознавства розробляють єдину сучасну граматику української мови. А поки (мабуть, краще “покищо” — О.М.) не зайве прислухатися до кийвського професора Ірини Коропенко, яка веде нашу рубрику “Мова калинова”, перебуваючи у Канаді на запрошення уні-*

верситету Торонто. Остання порада випала вкрай нещасливо, в чому незабаром переконалася й сама редакція “України і Світу”.

Звичайно, було б дуже наївно сподіватися, що найновіший український правопис воскресить у всій величї й славі потоптаний Харківський ще й з необхідними доповненнями і поправками. Знаємо матеріально-побутові обставини, знаємо політичну ситуацію — нічого не сприяє радикальним змінам у такій драстичній справі. Але все ж, для чого було висувати на почесне місце неоправданий АЛФАВІТ, поруч уживаючи зовсім українське АБЕТКА? Слово має три корені походження з перших двох літер: від грецького — альфа-бета (часом казали альфа-віта) — АЛЬФАБЕТ, церковнослов'янського аз-буки — АЗБУКА, і від нашого — а-бе — АБЕТКА. То чому АЛФАВІТ з твердим Л, коли навіть у словниках підбільшовицького видання назва цієї літери пишеться м'яко: АЛЬФА? Чому? Та тому, що по-російському пишеться АЛФАВІТ — ось і все! А як же з нашим власним мовним фондом?

Правописна комісія була численна, і напевно спроможна розглянути наші правописні проблеми у всіх профілях. Але чи були запрошені до співпраці представники хоч би двох найвизначніших діяспорних наукових установ як НТШ з осідком у Франції і ВУАН з осідком у ЗДА? Адже за час свого існуванні вони виконали величезну роботу і практично довели, що могли би бути гордістю в науковому світі кожної високоцивілізованої держави. Більше того, всі наші наукові установи своїми поважними публікаціями українською і мовами держав поселення, викладами, доповідями тощо тримати Москву у свого роду дефензиві, змушуючи її давати більше прав і для сколонізованих нею народів, зокрема Україні. Якби не наші діяспорні наукові установи, Україна напевно ніколи б не мала ані Української енциклопедії, ані словників, ані інших публікацій, що їх видавали з наказу, чи там дозволу, Москви, яка примушена була йти на поступки для замилування світові очей Тому справді шкода, що наші науковці з “двох світів” не засіли за спільним столом бодай для обміну думок у такій важливій справі, бо Харківський правопис, безсумнівно, вже вимагає доповнень і деяких поправок. Може, якогось спільного рішення і не винесли б, але зробили б бодай перами крок у тому напрямку, а в кожному разі не допустили б до досить характерного ляпсусу, що вискочив у самій передмові. Критикуючи комісію Харківського правопису за її “компромісові” намагання поєднати східноукраїнські мовні традиції зі західними, комісія новою правопису з 1993-го року пише: *“Шкода, що не всі члени правописної комісії прислухалися до думки проф. Огієнка: «Наша літературна традиція по пам'ятках починається з XI-го віку, — і в цих старих наших пам'ятках переховується й певна відповідь, в якій саме формі вживати нам чужих слів. Скажімо, коли ми споконвіку все писали Амеросій, Ірина, ефир, то яка ж рація міняти ці споконвічні свої форми на латинно польські Амбросій, Ірена, етер? Коли ми ще з початку своєї літературної мови чужі звуки G, I, I все передавали через Г, Л, И й писали ГИГАНТ, МИТРОПОЛИТ, ПЛАТОН, то чому я тепер повинен махнути на все те рукою й писати та вимовляти ПІАНТ, МІТРОПОЛІТ, ПЛЯТОН?»”.*

Ми не знаємо, чи згадані члени комісії прислухалися до тодішнього професора І.Огієнка, а чи мали й свою власну думку, але дивуємося, що ніхто з усіх понад сорок членів найновішої комісії найновішого правопису не потрудився заглянути у побудований на Харківському правописі словник Г.Голоскевича і побачити, що там нема ніякого ГІГАНТА, ані МІТРОПОЛІТА, ані ПЛЯТОНА, ані ІРЕНИ. Правда є ЕТЕР замість ЕФИРУ, але ж чи не більша половина України фонемі Ф не мала взагалі? Це в західній частині України казали “фіст”, “фіртка”, “филя” (замість хвіст, хвіртка, хвиля), але на східних землях навіть запозичені слова в літературній мові набули української форми звучання, або, принаймні, подвійної: картопля чи картохля, сап’ян, Скитія, каптан, кохта, кахлі, проскура — місто Проскурів — (сучасне Хмельницький) і село Проскурівка, фура — хура, футро — хутро, фасоля — квасоля. А в розмовній мові, то такі кожне “ф” у запозичених словах (і лишень у запозичених, оскільки у своїх його не було) майже завжди вимовлялося як “хв”: “охвіцер”, “бухвет”, “кухвайка” і навіть по досі — “мікрохвон”. Тож утвердивши правописом Ф у запозичених словах перед голосівками, ми б у вимові мали ЕХ-ВІР, КАХВЕДРА, АХВІНИ, МАРАХВОН, як порівняно недавно ще мали ХВІЛОСОХВІЮ (вірте — не вірте — “хват”!). А з власними хресними іменами, прийнятими разом з християнством з Греції, справа виглядає ще більше курйозно. Найвизначнішим нашим святим — основоположником християнства на Русі вважаємо князя по його поганському імені — Володимира. Свята княгиня Ольга була Ольгою, доки не охристілася і не стала Еленою чи, вірніше, Геленою, але і в літературній і в народній мові є зукраїнізована Олена. Ще цікавіша справа з Іриною — Іреною. Г.Голоскевич подає варіант Ірина — Орина. На Білоцерківщині є ще один варіант — Ярина, на Чернігівщині — Оришка. І це не зневажлива фірма, а звичайна, як Іван чи Марія. Взагалі наші пращури проявили далеко більше стійкості у зберіганні традиційності рідної мови, ніж сучасне “передове” покоління. Вже хоч яка була істотна справа власних назвиськ, давні русичі, змушені приймати разом з новою вірою чужі імена, “перехрищували” грецьких святих на свій народний лад, зокрема безоглядно викидаючи “ф”: Афанасій став Опанасом чи й попросу Панасом, Феодосій — Хтодосем, Пелагія — Палажкою, Параскевія — Параскою, Євгенія — Ївгою, Феодор — Хведором, Февронія — Хіврею, Феодосія — Хвесьюкою, Євфимієм — Химою, Мефодій — Кяхюдєм, Асіафії — Остапом, Тимофій — Тимошем, Нікіфор — Нечипором, Єфрем — Охрімом, Філіпій — Пилипом, Агафія — Гапкою, Ксенія — Оксаною, Февронія — Хіврею і т.д. і т.д. І цілі покоління так і вмирили, не знаючи толком, якому святому вони своїм християнським іменем зобов’язані. Але для московської мовної політики це було дуже зручними аргументом у визначенні правописних законів для України: *“Не смійте нічого справляти на свій лад! Нікаково українськово язика нет!”*. І якраз така думка приходять в голову, коли читаєш вступ до найновішого (покищо) українською правопису. Правда, дещо в ньому зроблено й позитивне. От хоч би “віддано назад” пару десятків “г”,

напевно, не без того, щоб не було і якихось інших слухних змін, про які, не маючи правопису під руками (і дістати ніде не можна), важко міркувати. А втім — це справа науковців. Та все ж і не-науковцеві правопис чужих слів, хоч би й у самій передмові, тоне малоросійщиною. Наприклад, невже ми аж такі телепні, щоб не могли засвоїти, в яких запозичених словах пишеться *V*, а в яких *“r”*? І як наслідок такої безграмотності маємо скандальний випадок на найвищому дипломатичному рівні. Та й взагалі оця відверта тенденція спрощення нашої мови, насильне випростовування гнучкості її стилістики, намагання спримітизувати, засмітити непотрібними запозиченнями і якимись калікуватими новотворами справляють враження, що ми, збагативши нашу технічну й наукову термінологію, одночасно відкотилися назад на ціле століття у нашій мовній культурі. Відкотилися, бо не пішли вперед.

Щодо найновішого правопису. Нема сумніву, що в “Орфографічній” комісії брали участь мовознавці, вповні відповідаючі важливості свого призначення. Віримо глибоко й твердо у живучість нашої науково-мовної засадничості. Але переконаємося, що, на жаль, довговічна колонізаційна політика своє жниво збирає навіть у наукових святинях. Сумно бо стрічати на вигнанні, наприклад, професорів “кафедри української мови Київського університету ім. Т.Шевченка”, які володіють українською мовою на рівні пересічного учня неповної середньої школи, безсилі здобутися на якусь нову тезу, а тим більше обґрунтувати її. Був і такий випадок на телевізійній програмі, що на питання про архаїзми у творчості Т.Шевченка ми почули приголомшуючу відповідь від “професора київського університету”: “ПАНЩИНА”. Мовляв, панщина вже більше не існує, то й назва її стала архаїзмом. Було б негідно обвинувачувати таких професорів чи й університет, який тримає їх на професорських посадах — обвинувачувати треба цілу систему, що навмисно зводила українські наукові заклади до такого низького рівня, зокрема у галузях гуманітарних наук. І чи буде великим гріхом спитати: а скільки ж у тій найновішій правописній комісії було справжніх науковців, а скільки “професорів кафедри української мови”? Скільки членів стояло на засадах пізніших правописів, а скільки було за повернення до Харківського? Чи Євген Сверстюк не мав жадного однодумця? Таки нікогосінького? І, врешті, чи найновіша правописна комісія працювала в демократичних обставинах, чи під Дамоклевим мечем “органів управління”? А, виразніше сказавши, чи не було серед комісії й таких, які, тримаючись за полу старої номенклатури, в засаді були проти всяких українських правописів? Хай це питання не буде образою, бо воно логічно напрошується, зокрема після того, як через два роки після виходу правопису пролунав розпучливий Маніфест української інтелігенції (а слово “інтелігенція” через “r” таки звучить дуже не-інтелігентно), під яким знаходимо також підписи чотирьох членів правописної комісії.

Власне, в самому Маніфесті для людей, що слідкують за подіями в Україні, нічого несподівано-нового не було. Але несподіваною була пекуча бурхливість обурення, гніву й нещадних обвинувачень проти уряду. В Маніфесті читаємо: “Сьогодні вже не тільки за межа-

ми України, а й самій Україні поновився кількасотлітній стратегічний курс “Україна без українців”, курс на знищення української нації під прикриттям “загальнодемократичної”, “загальнослов’янської”, загальноправославної демагогії, що завжди слугувала нашим гнобителем”, і далі: “Руйнації зазнає фундаментальна наука. Фактично знищується Національна Академія наук, що дала світові таких видатних учених як Вернадський, Грушевський, Палладій, Патон, Глушков та інші. На межі фізичного виживання перебувають науковці, вчителі, лікарі, культуротвітні працівники. Все це дає підстави зробити висновок: національна мова й культура дратують органи управління як у столиці, так і в областях, їм чиниться активний опір, вони переслідуються. Створюється абсурдна ситуація. Наш народ упродовж століть всупереч заборонам і цькуваням, оберігав і викохував рідну мову, і зараз, у самостійній державі, йому доводиться боронитися за її порятунок”.

Підсумовуючи це все, поставмо перед собою питання: **ЧИ МИ МОЖЕМО СПРИЙНЯТИ ОСТАННІЙ ПРАВОПИС, ВИДАНИЙ ВЖЕ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ У 1993-МУ РОЦІ, ЗАКОННИМ?** А друге питання: **ЧИ НАУКОВА УСТАНОВА ПРИ ОТГІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ МАЄ БУТИ КАТЕДРОЮ ЧИ КАФЕДРОЮ?**

На кінець трохи моралі.

З давньої давнини всім народам знаний культ мертвих, зокрема предків. Скрізь кладовища вважаються священними місцями, а могили шануються далеко більше, ніж живих. Пізніше виник обряд поклоніння символічним могилам Незнаного Вояка. У нас на Україні козацьким могилами поклонялися цілими століттями, хоч уже частенько ці могили від давності осідали і поростали деревами. Цих могил по нашій землі розкидано сотнями, а в кожній з них спочивають сотні героїв, що поклали життя за якусь справу. Та далеко більше могил у нас поза Рідною Землею – по холодній сибірській тундрі, поза Уралом, на Камчатці, Сахаліні і ще десь, і ще десь... Ми не знаємо, де ті могили, і ніколи не дізнаємось. І ніхто до них ніколи не прийде, не помолиться над ними, не покладе польової квіточки. Ані не вибираємо ми символічних могил Незнаних Мучеників. То, може, бодай будьмо настільки гідні, щоб не зневажати їхньої пам’яті, кидаючи під ноги ті осяги для добра народу, за які вони заплатили життям. Маймо сором!

The author supports Kharkiv Orthography of 1929 and criticizes the compilers of the Ukrainian orthography of 1993 (the article was written in 1996 and is interesting for consideration of contemporary linguistic ideas about the Ukrainian orthography), who rejected it referring to Ivan Ohienko.

Key words and word combinations: commission in orthography, Ukrainianization, national identity of language, Russification.

Отримано: 06.07.1996 р.